

ФАКТОРНИЙ НАПРЯМОК ЯК ОДИН З ВАРІАНТІВ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕПРЕСИВНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження депресивності регіонів за факторним напрямком. Визначено рівень соціально-економічного розвитку регіонів за економічним, соціальним та працересурсним факторами. Обґрунтовано місце і роль факторного напрямку відносно механізму подолання депресивності регіонів.

Ключові слова: факторний напрямок, економічний, соціальний, працересурсний фактор, рівень розвитку, депресивність

Валентина Олейник

ФАКТОРНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ ВАРИАНТОВ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ДЕПРЕССИВНОСТИ РЕГИОНОВ В УКРАИНЕ

В статье обосновано необходимость исследования депрессивности регионов за факторным направлением. Определен уровень социально-экономического развития регионов за экономическим, социальным и трудоресурсным факторами. Обосновано место и роль факторного направления относительно механизма преодоления депрессивности регионов.

Ключевые слова: факторное направление, экономический, социальный, трудовой фактор, уровень развития, депрессивность.

Valentina Oleynik

FACTOR DIRECTION AS ONE OF VARIANTS OF DETERMINATION OF DEPRESSED OF REGIONS IN UKRAINE

In the article necessity of research of depressed of regions is after factor direction. Certainly level of socio-economic development of regions after economic, social and by pratseresursnim factors. Grounded place and role of factor direction in relation to the mechanism of overcoming depressed regions.

Keywords: factor direction, economic, social, resource directions, level of development, depressed

Постановка проблеми. Комплексний підхід дослідження регіональної депресивності дає можливість визначити рівень депресивності регіонів країни в цілому за системою показників, враховуючи при цьому різні аспекти (економічні, соціальні, демографічні, інвестиційно-інноваційні, екологічні), що дозволяє за інтегральним показником оцінити рівень депресивності регіону комплексно [6].

Невирішена частина проблеми Більшість авторів зазначають, що депресивність є багатоаспектною проблемою, яку, відповідно, необхідно розглядати «в різних проекціях», але при цьому не вдається визначити як причини (чинники) депресивності, так і основні найгостріші проблеми самих регіонів (економічні, соціальні, демографічні).

Метою статті є дослідження депресивності регіонів за окремими факторами та проведення відповідного аналізу та групування регіонів.

Виклад основного матеріалу Дослідження за факторним напрямком включає такі складові: економічну, соціальну, працересурсну. Аналіз наукових праць, можливостей статистичного матеріалу дозволили визначити показники за обраними факторами. Алгоритм дослідження включає в себе такі процедури: вибір показників, стандартизація даних, визначення інтегрального показника, групування регіонів, картографування, характеристика груп регіонів.

Дослідження регіонів за економічним фактором Рівень розвитку країни та її регіонів визначається, в першу чергу, комплексом економічних показників. З метою визначення рівня економічного розвитку регіонів, важливо, щоб система показників характеризувала б основні складові економіки регіону, тому автором окреслено таку систему показників (2008р.): ВРП у розрахунку на душу населення (грн.), основні засоби (млн. грн.), продукція сільського господарства (млн. грн.), кількість малих підприємств, інвестиції в основний капітал на душу населення (грн.). Результати інтегрального показника представлені в таблиці 1 (чим більше значення інтегрального показника наближається до 1 тим кращий є результат).

Таблиця 1

Інтегральний показник розвитку регіонів за економічним фактором

Області	Інтегральний показник	Регіони	Інтегральний показник
АРК	0,35	Миколаївська	0,17
Вінницька	0,25	Одеська	0,45
Волинська	0,10	Полтавська	0,47
Дніпропетровська	0,83	Рівненська	0,11
Донецька	0,91	Сумська	0,13
Житомирська	0,10	Тернопільська	0,06
Закарпатська	0,07	Харківська	0,66
Запорізька	0,42	Херсонська	0,10
Івано-Франківська	0,15	Хмельницька	0,17
Київська	0,56	Черкаська	0,24
Кіровоградська	0,10	Чернівецька	0,04
Луганська	0,34	Чернігівська	0,15
Львівська	0,43		

Найбільше значення спостерігається в Донецькій області, найменше – в Чернівецькій. На основі значень інтегрального показника проведено групування регіонів за економічним фактором з виділенням семи груп регіонів (рис. 1).

До складу *першої групи* з найнижчим рівнем економічного розвитку увійшли Чернівецька, Тернопільська, та Закарпатська області, які характеризуються найнижчими значеннями показників, особливо це стосується Чернівецької області, яка за показниками ВРП на 1 особу, кількістю малих підприємств та основними засобами має найнижчі результати. Надзвичайно низький рівень економічного розвитку можна пояснити структурою (аграрність) та площею виробництва, яке склалось в регіонах під впливом природного фактору (гориста місцевість, залісеність).

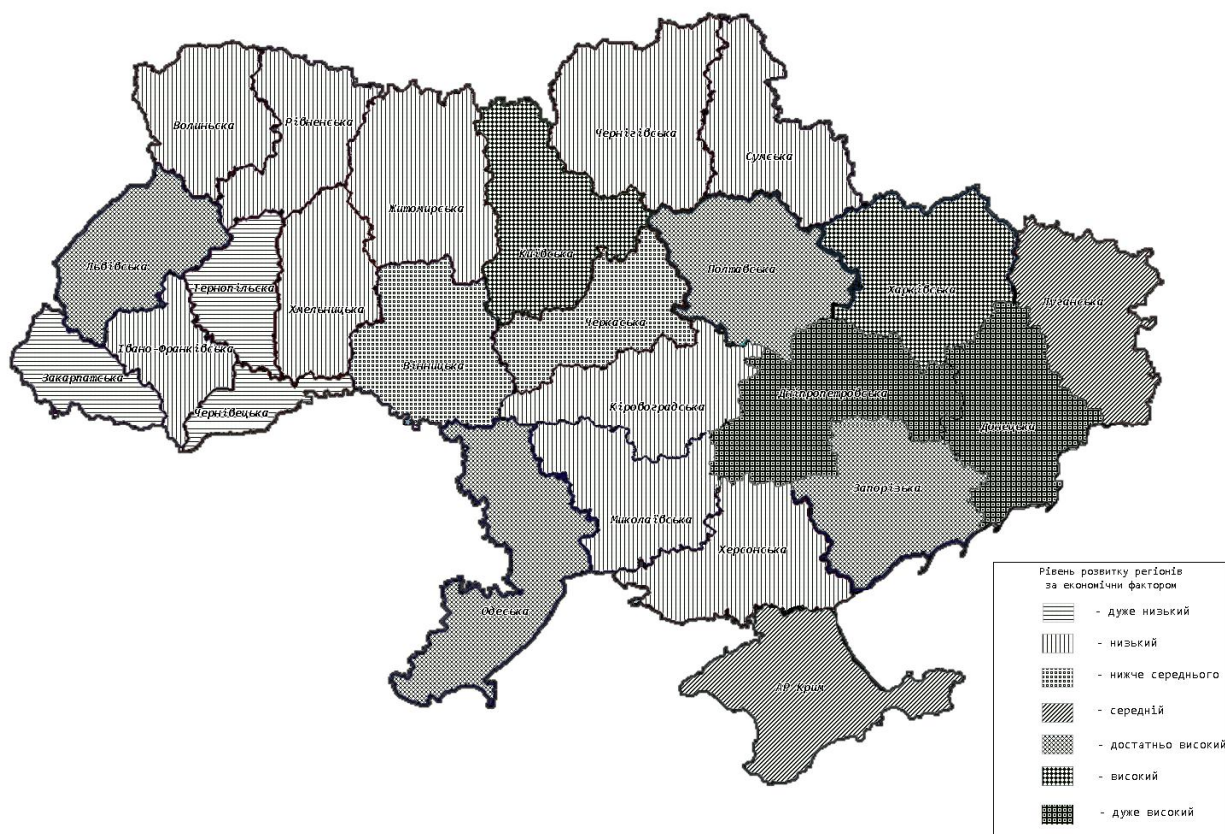

Рис. 1 Групування регіонів за інтегральним показником економічного фактора

До *другої групи* з низьким рівнем економічного розвитку віднесено Херсонську, Кіровоградську, Житомирську, Волинську, Рівненську, Сумську, Івано-Франківську, Чернігівську, Хмельницьку та Миколаївську області. Інтегральний показник в групі областей варіює в межах 0,1 до 0,17. Для більшості областей групи, як і попередньої, характерні низькі значення показників душевого ВРП, основних засобів, інвестицій в основний капітал, кількості малих підприємств, що є характерним для аграрних регіонів і лише показник сільськогосподарської продукції, відрізняється кращими результатами. Відрізняються за показниками душевого ВРП та основними засобами Миколаївська, Херсонська та Чернівецька області в бік їх збільшення. Чернігівський та Херсонський регіони мають найвищий показник вироблення сільськогосподарської продукції в даній групі. Більшість регіонів першої та другої груп сформували територіально великий ареал на заході країни, частка областей становить 52% від їх загальної кількості.

Черкаський та Вінницький регіони мають показники нижче середнього рівня економічного розвитку і віднесені до *третьої групи*. Для них характерні збільшення значень показників душевого ВРП, сільськогосподарської продукції, кількості малих підприємств. Невисокими залишаються показники основних засобів та інвестицій в основний капітал. Але всі значення показників нижчі від загальнодержавних.

Середній рівень економічного розвитку мають регіони *четвертої групи* – Луганський і АРК. Регіони характеризуються вищими за середнє значення показників ВРП на 1 ос., основними засобами, кількістю малих підприємств. В індустріальній Луганській області малий показник сільськогосподарської продукції. Слід сказати також й про незначні значення показника інвестицій в основний капітал в даній групі.

У Запорізькому, Львівському, Одеському, Полтавському регіонах *п'ятої групи* спостерігаються стабільно високі показники душевого ВРП, основних засобів, інвестицій в основний капітал. Значно зростає в регіонах рівень підприємницької активності, особливо в Одеському. Досить високий показник сільськогосподарської продукції. На території країни регіони групи не утворюють суцільного ареалу.

Високий рівень економічного розвитку в *шостій групі*, до складу якої ввійшли Харківська та Київська області, які характеризуються високими показниками ВРП на 1 особу, основними засобами виробництва. Значно зріс показник інвестицій в основний капітал, рівень підприємницької активності, поряд з тим області мають високий показник вироблення сільськогосподарської продукції.

Найвищий рівень розвитку і максимально високі значення показників мають регіони останньої *сьомої групи* – Дніпропетровський та Донецький. Останні три групи регіонів характеризуються високим рівнем розвитку продуктивних сил (господарського освоєння території), їх частка в загальній кількості регіонів складає 32%. Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська та Полтавська області формують масштабно великий ареал на сході країни.

Дослідження регіонів за соціальним фактором

Поглиблення відмінностей соціального розвитку регіонів, ускладнення соціальних проблем викликало необхідність аналізу регіонів за соціальним фактором. Кількість параметрів оцінки соціального фактору є значною. Так, наприклад І. В. Гукалова виділяє соціальну інфраструктуру і житлові умови населення як одні із важливих складових, що формують умови для відтворення і раціональної організації всіх видів життєдіяльності населення – трудової, суспільно-політичної, культурної та сімейно-побутової [2]. М. Барановський важливими соціальними складовими вважає рівень доходів населення, зайнятість населення [1, с. 190]. Відносно формування системи соціальних показників, дослідження соціального фактора проводилось за такими показниками (2008 р.): середньомісячна номінальна зарплата (грн.), роздрібний товарообіг на душу населення (грн.), обсяг реалізованих послуг населенню (млн. грн.), забезпеченість населення житлом (м. кв. на 1 особу), доходи населення (млн. грн.).

За інтегральним показником регіони мають такі дані (табл.2)

Таблиця 2

Інтегральний показник регіонів за соціальним фактором

Області	Інт. показник	Регіони	Інт. показник
АРК	0,55	Миколаївська	0,38
Вінницька	0,18	Одеська	0,53
Волинська	0,16	Полтавська	0,46
Дніпропетровська	0,70	Рівненська	0,16
Донецька	0,76	Сумська	0,26
Житомирська	0,25	Тернопільська	0,12
Закарпатська	0,21	Харківська	0,64
Запорізька	0,61	Херсонська	0,31
Івано-Франківська	0,23	Хмельницька	0,21
Київська	0,64	Черкаська	0,28
Кіровоградська	0,28	Чернівецька	0,22
Луганська	0,42	Чернігівська	0,24
Львівська	0,40		

На основі значень інтегрального показника виділено сім груп регіонів (рис. 2).

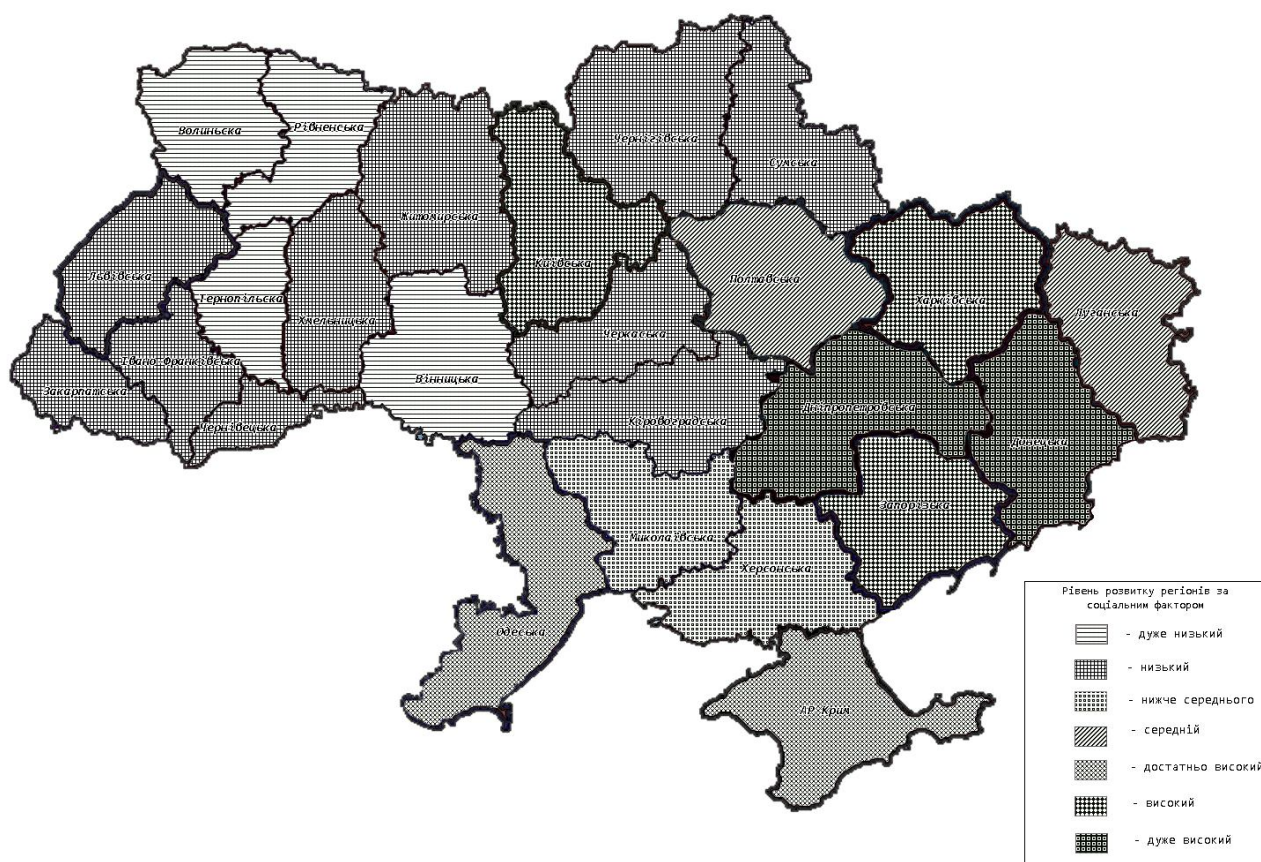

Рис. 2 Групування регіонів за інтегральним показником соціального фактора

До складу *першої групи*, регіони якої характеризуються найнижчими показниками за обсягом реалізованих послуг населенню та забезпеченістю житлом, увійшли чотири регіони Вінницький, Волинський, Рівненський, Тернопільський. Найнижчі показники серед даних регіонів у Тернопільській області. Поряд з тим для областей характерний і низький рівень доходів населення, що можна пояснити значною часткою сільського господарства у структурі економіки й відповідно низькою оплатою праці. Волинська, Рівненська та Тернопільська області формують ареал на північному заході країни.

Склад *другої групи* з низьким рівнем соціального розвитку є кількісно найбільшим. Це в основному аграрні регіони, які характеризуються низькими показниками заробітної плати та обсягом реалізованих послуг населенню. Зростає показник забезпеченості населення житлом. На території країни області формують три ареали Чернігівська та Сумська – на північному заході країни, Кіровоградська та Черкаська – в центрі країни. Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Хмельницька та Житомирська області простягнулись з південного заходу на північ країни.

До *третьої групи* нижче середнього рівня розвитку з інтегральним показником 0,3-0,4 увійшли Миколаївська та Херсонська області, які відрізняються від попередніх груп областей значенням показників близькими до пересічних по країні за виключенням показника заробітної плати.

До складу *четвертої групи* з середнім рівнем розвитку увійшли Полтавська, Луганська та Львівська області, які характеризуються високими показниками заробітної плати та доходів населення (більші від пересічного значення), низьким показником обсягу реалізованих послуг, крім Львівської області. Підвищення заробітної плати та доходів населення визначається високою часткою промислового сектора в структурі виробництва.

Достатньо високий (АРК, Одеська область) та високий рівень (Київська, Харківська, Запорізька області) соціального розвитку в *п'ятій та шостій групах* областей, в яких значно вищі показники обсягу реалізованих послуг (особливо АРК, Одеська область), роздрібного товарообігу, доходів населення. В Запорізькій та особливо Одеській області низькі показники забезпеченості населення житлом.

Найвищий рівень розвитку в Донецькій та Дніпропетровській областях *сьомої групи*. За всіма показниками області мають найвищі результати, які значно перевищують відповідні пересічні значення. 40% областей України мають середній та високий рівень соціального розвитку. Области формують великий ареал на сході країни.

Дослідження регіонів за працересурсним фактором

Соціально-економічна напруженість, значні регіональні відмінності соціального, економічного розвитку, викликають необхідність інтенсивного розвитку економіки, що в свою чергу потребує інформативної бази кількості населення, його переміщення, врахування рівня кваліфікації працівників. Тому актуальним є дослідження працересурсного фактора, який поряд з природно-сировинними та економічними ресурсами є важливою складовою розвитку регіону. Працересурсний фактор має значний вплив на характер соціально-економічних процесів у регіоні. Він відображає можливості задіяння населення у суспільному виробництві, є одним з головних факторів, який активно впливає на формування і розвиток економіки регіонів та одним з напрямків вивчення суспільної географії. Беручи до уваги дослідження С. Іщука, Л. Немець, В. Нагірної, Т. Уманець, О. Підлісної, [3, 4, 5, 7, 8] для оцінки працересурсного фактора було використано такі показники: природний приріст населення (на 1000 населення), сальдо міждержавної міграції (на 1000 нас.), сальдо міжрегіональної міграції (на 1000 нас.), безробіття (тис. чол.), зайнятість населення (тис. чол.), навантаження на 1 робоче місце (осіб), підготовка висококваліфікованих робітників професійно-технічними закладами (кількість студентів тис.), підготовка спеціалістів ВНЗ (кількість студентів тис.). За інтегральним показником регіони мають такі дані (табл.3)

Таблиця 3

Інтегральний показник регіонів за працересурсним фактором

Регіони	Інт. показник	Регіони	Інт. показник
АРК	0,55	Миколаївська	0,32
Вінницька	0,39	Одеська	0,67
Волинська	0,29	Полтавська	0,43
Дніпропетровська	0,74	Рівненська	0,20
Донецька	0,80	Сумська	0,34
Житомирська	0,30	Тернопільська	0,21
Закарпатська	0,26	Харківська	0,70
Запорізька	0,51	Херсонська	0,26
Івано-Франківська	0,22	Хмельницька	0,24
Київська	0,46	Черкаська	0,26
Кіровоградська	0,25	Чернівецька	0,25
Луганська	0,45	Чернігівська	0,38
Львівська	0,48		

У даному дослідженні фактично значення інтегрального показника варіює в межах від 0,2 до 0,91. Слід зауважити, що при оцінці економічного та соціального факторів значення інтегрального показника мало більшу варіацію, для регіонів була характерна більша асиметричність (дивергенція) розвитку. У даному дослідженні за визначеними

показниками регіони мають більше наближення, в зв'язку з цим виділено п'ять груп регіонів. За інтегральним показником працересурсного фактора регіони розподілені таким чином (рис. 3.).

Рис. 3 Групування регіонів за інтегральним показником працересурсного фактора

Десять регіонів України Рівненський, Тернопільський, Івано-Франківський, Чернівецький, Хмельницький, Кіровоградський, Херсонський, Закарпатський, Черкаський та Волинський мають низький рівень розвитку працересурсного фактора і віднесені до *першої групи*. Для регіонів характерні високий рівень безробіття, найбільша навантаженість на 1 робоче місце, значне і від'ємне сальдо як міжрегіональної так і міждержавної міграції. Проте показник природного приросту в шести регіонах кращий, ніж в середньому по Україні. Кваліфікаційний рівень нижче середньодержавного. Регіони цієї групи належать в своїй більшості до аграрних, для яких є проблемою працевлаштування і як наслідок високий рівень безробіття, високий відток населення, максимальні навантаження на 1 робоче місце. Перша група регіонів формує (за виключенням Херсонської та Кіровоградської областей) територіально великий ареал на заході країни.

Регіони *другої групи*, які мають середній рівень за працересурсним фактором, характеризуються досить високим рівнем безробіття, високим навантаженням на 1 робоче

місце, меншим ніж в середньому по країні показником природного приросту, від'ємним сальдо міжрегіональної міграції, але поряд з тим відносно високими показниками рівня кваліфікації. До складу даної групи входять Житомирська, Миколаївська, Сумська, Чернігівська та Вінницька області.

Достатньо високі значення інтегрального показника працересурсного фактора в Полтавському, Луганському, Київському, Львівському, Запорізькому регіонах та АРК. Вони характеризуються значно нижчим рівнем безробіття, меншим навантаженням на 1 робоче місце, в порівнянні з ідентичними державними показниками, додатнім сальдо міжрегіональної міграції, значною кількістю працівників підготовлених професійно-технічними закладами й менше – вищими навчальними закладами. Ці регіони формують *третю групу*.

Одеський регіон, для якого характерно низький рівень безробіття, відповідно мале навантаження на 1 робоче місце, додатнє сальдо міжрегіональної та міждержавної міграції, високий рівень кваліфікації працівників утворює *четверту групу*.

П'яту групу формують Харківський, Дніпропетровський, Донецький регіони, які відзначаються низьким рівнем безробіття, малим навантаженням на 1 робоче місце, позитивним міждержавним і міжрегіональним сальдо міграцій, великою кількістю підготовки працівників як професійно-технічними закладами, так і вищими навчальними закладами. Але незважаючи на такі позитивні характеристики за зазначеними показниками ці регіони мають надзвичайно низький приріст населення.

Шістдесят відсотків регіонів України мають достатньо високий інтегральний показник працересурсного фактора утворюють великий ареал на території країни (північний схід, схід, центральна частина, південь). Більшу частину регіонів складають індустріальні та високоіндустріальні регіони, які потребують висококваліфікованих кадрів, розвиток промисловості та сфери послуг забезпечує населення регіонів робочими місцями.

Висновки. Факторний напрямок дозволяє визначити рівень розвитку регіонів за тим чи іншим фактором, що в свою чергу дає можливість сформувати відповідний механізм фінансового забезпечення регіонів, визначати пріоритетність спрямування ресурсів на вирішення першочергових проблем у певному регіоні, визначити стратегію розвитку регіонів, максимально скоординувати і взаємоузгодити його в рамках загальнодержавної регіональної політики.

Список використаних джерел

1. Барановський М. О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: Монографія. / М. О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2009. – 396 с.
2. Гукалова І. В. Якість життя населення України: Суспільно-географічна концептуалізація: Монографія / І. В. Гукалова. – Київ. – 2009, 346 с.
3. Іщук С. І. Київська господарська агломерація: досвід регіонального менеджменту: Монографія. / С. І. Іщук, О. В. Гладкий. – К.: ВГЛ «Обрії», 2005. – 240 с.
4. Нагірна В. П. Системні зміни у господарстві країни та їх вплив на територіальну структуру виробництва і розселення населення / В. П. Нагірна, Г. П. Підгрушний, М. І. Фашевський та ін. // Український географічний журнал. – 2008. – №3. – С. 38-44
5. Немець К. Дослідження просторової взаємодії суспільно-географічних об'єктів / К. Немець, Л. Немець, О. Немець // Часопис соціально-економічної географії : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 6(1). – С. 20-32
6. Олійник В. Д. Комплексний напрямок у визначенні депресивних регіонів України / В. Д. Олійник // Часопис соціально-економічної географії : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 8(1). – С. 121-127.
7. Підлісна О. В. Стан та перспективи розвитку регіонів України: методи оцінки ефективності територіальних утворень / О. В. Підлісна // Регіональна економіка. – 2007. – №1. – С. 104-116.
8. Уманець Т. В. Регіональний економічний розвиток України: теоретичні основи управління, інтегральна оцінка, діагностика: Монографія. / Т. В. Уманець. – Донецьк: «ВІК», 2007. – 340 с.